

ERDÉLYI MÚZEUM

X. kötet.

1893.

IX. füzet.

Nők a társadalomban. ¹⁾

Mult év nyarán, a magyar társadalomnak egy részét rémület fogta el annak a hírnök a hallatára, hogy egy magán társaság leány-gymnasiumot szándékozik nyitni a fővárosban. Nekem ez a félelem meglehetősen komikusnak tetszett, mert olybá tűnt fel, mintha a katonák ijednének meg, ha valahol új vár építése kerülné szóba. Hiszen minden tanintézet nem egy-egy vár vagy erősség-e a tudatlanság ellen; és ha az: van-e nekünk egyáltalán okunk keletkezésén megijedni? Ha szabad őszintén szólanom, nekünk azért sem szabad nagyon megijednünk, mert minket a nagy tudás nem igen bánt, sőt inkább a csekély tudás és tudatlanság egyik nagy bajunk.

A legmíveltebb társadalmak a leányok számára nemcsak középiskolákat, hanem felső rendű tanintézeteket is állítanak. Mint tapasztaljuk Londonban, Oxfordban és Cambridgeben meg Párisban az egyetemi tantermekben és más felsőbb tanintézetekben férfiak és nők vegyest hallgatják s együtt művelik a tudományokat; de még nem hallottunk panaszt, hogy megártott volna a leányoknak a tudás. Ha a tudomány a férfiaknak nem árt: ugyan mi módon lehetne ártalmára a nőknek, kik sem élettanilag sem lélektanilag nem különböznek lényegesen a férfiktól.

I.

Vessünk egy futó pillantást a nő és férfi természetének élettani és lélektani oldalára.

Az élettan azt tanítja, hogy a férfi csont és izomrendszere

¹⁾ Adele Crepaz, (Ellis Wright) *The Emancipation of Women and its probable consequences.* London, 1893. *La Grande Encyclopédie. Paris, 1893. Femme: Psychologie et Situation des femmes au point de vue de droit.* H. Marion, G. Bénédite, P. Guiraut, G. May, E. Lehr; *Situation des femmes dans la société.* A. M. Berthelot. — Oct. Gréard, *Éducation des Filles de Fénélon.* Paris, 1890. Ernest Naville, *La Condition sociale des femmes.* Lausanne, 1891.

erősebb, mint a nőé, s ennél fogva sokkal nagyobb méretű testi és lelki munkát bír el. Ujabb időben nagy gonddal tanulmányozták a férfi és nő agyvelejét is, és úgy találták, hogy annak sulya rendszerint a férfínál a testnek $\frac{1}{40}$ -e, a nőéé pedig $\frac{1}{44}$ -e, tehát sokkal kisebb. Férfínál az agyvelő homlok részei vannak inkább kifejlődve, nőnél a hátsó részek, hová az élettan a sensitív és emotív idegközpontoknak helyét teszi. Ez aztán — mondják a biológusok — összhangzásban áll a két nem pszichologiai jellemvonásaival: a férfಿನemben több lévén az értelem, ellenben a nőnemenél nagyobb a sensibilitás; amott az ész, emitt az érzés.

Ha pusztán az agyvelő mennyiségétől függenének szellemi működéseink, akkor a legnagyobb fejű és agyvelejű egyének a legeszebbek volnának; de mert azt nem tapasztaljuk, világos, hogy a nő agyvelejének átlagos kisebbségéből nem lehet az ő szellemi tehetőségeinek csekélyebb voltára következtetni. Az is igaz, hogy a nő izomzatát lehetne úgy edzeni, mint az ókori Spartában történt, hogy a nő fegyverforgatásra és más kemény munkára is alkalmas legyen; de hogy aztán e nyereségért nem veszítene-e cserébe többet, arról senki sem merne jót állani.

A természet úgy szereti a munkamegosztást — úgymond Crepaz, — hogy ha ma egy férfi és egy asszony valamely szigetre vetődnek: a férfi kunyhó építéshez látna, a földet művelné, vadászna stb., az asszony pedig a háztartás, főzés gondjait vállalná magára; feldolgozná a férfi termelte anyagokat: szőne és fonna, s puha, meleg fészket készítené leendő gyermekei számára. És ez a munka a nő testi és szellemi rendeltetésének az ösztönszerű kifejezése.

A nő szervezetében vannak a férfétől eltérések, de a nőnek nincs külön élettana. Ugyanezt mondhatni természete lélektani vonásairól is.

A nők lelki életét a pszichologia általános törvényei kormányozzák, épp mint a hogy szervezetüket az élettan törvényei. Tehát a nő természetnek nincs külön lélektana. A bölcséleti rendszerekben hasztalan is keressük a női természetnek külön tárgyalását; de annál nagyobb előszeretettel figyelték meg és írták le a nő természetét a moralisták, az egyházi szónokok, a regények, a drámák és a vígjátékok. A baj csak az, hogy ezek a gyakran igen finom és igaz megfigyelések szórványosak, belőlök annál kevésbé lehet megalkotni a nő természetének jellemét, mert gyakran ellenmondók, e

mellett részre hajlók, s mert a leírókat most a szerelem, majd a bosszú sugalmazta. Tulajdonképpen két könyvbe kellene foglalni a nőkről írt rajzokat: egyikbe azt kellene leírni, a mi jót róluk mondtak, másikba, a mi rosszat rájuk fogtak. De ha az említett legjellemzőbb adatokat a kritika rostjában megtisztítva módszeresen csoportosítanák, igen becses fejezete lenne az az összehasonlító psychológiának, s élénk világot vetne az emberi természetre. Ha igaz az, hogy a végtelen különösségektől eltekintve van valami általános is azokban a psychologiai jellemvonásokban, melyek a nőnemet megkülönböztetik, s főként, ha ezek a vonások bizonyos törvények normája szerint állanak kapcsolatban egymással, azok bizonyára a tudományos kutatásnak elemei, kiindulás pontjai lehetnének, és ha a nővel ezen az alapon ismerkednénk meg, az embert is félig megismerjük. Ennek a tanulmányoknak meg lenne az a rendkívüli haszna is, hogy segítene megoldani a leánynevelés ügyével és az újkori társadalomban, a nők helyzetével kapcsolatos kérdéseket.

Ám a nőnek ez a természete nem ok nélküli tény, hanem olyan, melynek meg van a történelmi múlttal való kapcsolata. A mi a nő lélektanilag, azzá lett két ok alapján: egyfelől élettani szerkezete és e szerkezet működései következtében — ez az állandó ok; másfelől társadalmi helyzete következtében — ez a változó ok. Azok a psychikus vonások, melyeket neki tulajdonítunk, annyiban állandók, a mennyiben közvetlen kapcsolatban állanak a sexualitással; és oly mértékben változók, a mennyiben azok bizonyos szokásokkal járnak együtt. Például az *anyaság*, az asszonynak ez a fő lényeges működése, és a vele kapcsolatos lelki működések legtöbb esetben mint kiváltképpen női vonások szerepelnek. A gyöngye gyermek iránt való gyöngédségből, gondból és védelemből alakult érzékenység, az önfeláldozó szeretetnek vagy altruizmusnak ez az ősi, talán legérdekesebb és legtisztább módja, oly természetes a nőben, hogy a mely nőben ennek a nyomait nem találjuk, ha mindjárt nem anya is, az olyat szörnynek nevezünk. Abban is, ha a nő mély szeretettel csüng valakin, az anyai ösztön nyilatkozatát látjuk. Az odaadás, az önfeláldozás szüksége, a könyörületben való gyöngédség, s a jótéteményben való találékonyság, rendkívüli veszély idején nem egyszer kipróbált bátorságuk: mindez legjava a nő természetének; s a mi azt még fenségessé is teszi, az az, hogy mindaz a legnagyobb valószínűséggel az anyai ösztönből ered.

Másfelől az is igaz, hogy testalkatából eredő physikai gyöngédsége, ne mondjuk alárendeltsége, és a férfival szemben való alsóbbrendűsége miatt, a nő, kezdetől fogva — mondhatni többé-kevésbé mindenütt — oly társadalmi helyzetben találta magát, mely mélyen hatott az ő természetére. Ime a nő természetére ható, de változó ok. A nőnek a szerint, a mint munka vagy az élvezet eszköze volt, sorsa is más-más: most keserves szolgaság; majd a conventionalis királyság közt hánykódott, mely utóbbiban azonban több volt a frivol hódolat, mint az igaz tisztelet. Leginkább hiányzottak rá nézve a tisztelet, meg a férfiakéval egyenértékű, hogy ne mondjam azonos jogok. Minthogy nem volt a maga ura, s csupán ura akaratából létezett: urának tetszeni, vagy hódolóját megcsalni, ránézve mintegy életszükséggé vált. Mindkét szükségesség demoralizáló: akár az, hogy ne az okosságnak, hanem a szeszélynek tessék; akár az, hogy oly bíró szenvedélyének hódoljon, ki nem nagyon válogató az eszközökben. Innen van kétségkívül, hogy a satira bőven juttat a nőknek a színlelés ügyességéből, az egymással versenyzés hevéből a cselszövés és ármánykodás, a kaczerkodás, a tetszeni vágyás eleméből; felruhazza őket részrehajlással az iránt, a ki nekik tetszik, s kegyetlenséggel az iránt, a ki őket elhomályosíthatja. E részben mindenki ismer nőknek beillő férfiakat, és megfordítva, merőben férfias nőket. De általában elmondhatni, hogy társadalmi helyzeteket, míveltségöket tekintve, és ismét az egymásnak mutatott példát véve, a nőknek sokkal nehezebb arra a nagylelkűségre szert tenni, mely megveti a kis előnyöket és a kicsinyes eszközöket; továbbá meg arra a szabadelvű igazságosságra és ítéletbeli tárgyiaságra jutni, mely az iniciatívával és függetlenséggel jár; s végül arra a korlátoltság nélküli komolyságra, az elfogultság nélküli fenkölt lázókörre, s az általánosságok és az elvont igazság iránti activ ízlésre, mely virilis vonások a férfi nemnél is jóformán megritkáltak.

Ezek helyett azonban a nő az érzelem körében üli diadalát. Az anyaiság és a hozzá fűződő érzelmek alapján könnyedén fölemelkedik a szeretet és odaadás legfelsőbb fokáig: inkább lelkesedik a szemé!yekért, mint az elvekért, és így valaki, vagy valamely ügy iránt támadt odaadó szövetetében több a mélység, mint a szélesség, épp mint a hogy önzésében több a hiúság, mint a büszkeség, aesztikai érzetében pedig több az ízlés, mint a teremtő erő.

A női szellem csudálatosan hajlékony és utánzó, s ennél fogva gyorsan elsajátítja a concretot és a részletest, de visszariad az elvonttól; találmokra általánosít s csak a részletes esetek útján gondolkodik. A nőknél főként az oksági viszony belátása és a tüneményekből a törvény kiérzése hiányzik. Mint az erkölcsök és szokások ősi szövőmesterei az erkölcsi világba jóformán be tudnak hatolni, és mégis a kivételt egész egyszerű dolognak tartják, úgy, hogy a csudás sem lepi meg őket. A cselekvés körébe beviszik a szellem és a szív tulajdonságait; de több bennök az élénkség, mint a nyomonjárás, több a passiv bátorság, mint a kezdeményezés. A csendes és kimért függetlenség nem sajátjuk; de ugyan hol és mikor is tanulnának volna? Természetből conservativek, a hagyományok őrei, a közélet és a szokás rabjai, melynek igáját nem könnyen s nem szívesen dobják el. Legjobbjaik is megvallják, hogy szükségük van a kormányzásra, s hogy nincs inyökre a felelősség.

Az érzelmi körnek nagyfokú fejlettsége tette a nőt alkalmassá a vallásos életre. A nőknek fontos szerepök is volt a vallásos intézményekben, a mint azt a dodonai peleiadokról, s a delphii jósnőkről fenmaradt hagyományok tanúsítják. A politikából kizárva, a nők a vallás terére menekültek. Ideges természetök a mystikus cultusra vonzotta; ők voltak azok, kik a megfeszített istenember halálán mélyen bírtak keseregni, s föltámadásán szívből tudtak örvendeni. A keresztyénség terjesztésében is nevezetes részök volt az asszonyoknak. Az evangyéliom is följegyezte néhánynek a nevét, kik a hit megújodásához csatlakoztak. Lukács evangyéliuma szerint „Jézust keresték az asszonyok, kiket megszabadított vala a tisztátalan lelkektől és betegségektől, t. i. Mária, kit neveznek vala Magdolnának, kiből hét ördögök mentek vala ki; és Johanna, Khuzának a felesége, ki Herodes gondviselője vala, és Zsuzsánna és sok más asszonyok, kik az ő marháikból sáfárkodnak vala neki.“ (VIII, 2—3.) Asszonyok kísérték el Jézust a pusztába, s csüngöttek szavain. Szenvedése és halála napján, midőn egyik tanítványa eladta, a másik megtagadta, s mindenik tanítványa és barátja elhagyta, szintén asszonyok kísérik kereszttjáró útján; kereszttjét megölelik és a megújodás vérét isszák. Asszonyok keresik fel a sirböltöt, s asszony hirdeti első a világnak: nincs itt az úr, feltámadott! És a keresztyénség mit adott nekik cserébe ezért a cultusért; azért az oda-

adó ragaszkodásért? Felszabadította, megadta nekik azt a méltóságot a háznál, a családban, melyet hasztalan keresünk az ókori társadalomban.

II.

És most térjünk a kérdés gyakorlati részére, s lássuk a nő szerepét a családban és a társadalomban.

A család egy kis társaság, még pedig állandó természetű társaság, mely maga-magától sokszorozódik.

A nőnek megvan a maga természetes munkaköre *a családban*, a háztartás, a család belügyeinek vezetése, s főként a gyermek-nevelés.

Az anyai tisztt, a maga fenséges voltában, a világ egyik legszébb látványa, mely előtt meghajolnak a művészek, tudósok, nagy hadvezérek és uralkodók egyaránt. Országok megalkotására, mint a régi Italia, anyák kellettek; a rege szerint Hunor és Magor leányai elrablása tette lehetségessé a magyar nemzet létrejöttét; midőn Napoleon azt mondta Mme Campannak, a St.-Germaini Pension des Demoiselles alapítójának, hogy a régi nevelésrendszerek semmirevalók, leányaink nincsenek jól nevelve: mi a baja Franciaországban a nevelésnek? „Az anyák“ — felelé Mme Campan. „Igaza van — jegyzé meg Napoleon — ez a szó magában foglalja a nevelés egész világát. Neveljen Ön anyákat nekünk, a kik értsenek gyermekeik neveléséhez.“

A legjelesebb emberek életrajzából tudjuk, hogy legnagyobb részök, geniuszuk szerencsés fejlődését, első sorban az anyai nevelésnek tulajdonította, úgy hogy Michelet azt az általános szabályt állítá fel, hogy nevezetes emberek anyáiknak a fiai, mert anyjok egyéniségének erkölcsi befolyását hordják magukban.

Anyának lenni, nem csak nagy és szép feladat, hanem áldás a társadalomra, az országra, az egész nemzetre. Ám, az anyai tisztet nagyon réginek, mondhatni ószertárba valónak tartják némelyek; aztán nem is alkothat minden nő családot. E két motívum mellett a harmadik: a társadalmi régi keretek nagy felbomlása miatt az egyének önerejére való utaltsága, egyszóval a nagymértékű *individualizmus* adtak alkalmat annak a mozgalomnak a megindítására, melynek czélja a nők felszabadítása, a férfiakéval egyenlő politikai jogokkal felruházása: egyszóval, a nők emancipatiója.

Ez a mozgalom a francia forradalomkor kezdődött, midőn a természeti jog nevében a magán- és közjog terén sürgetni kezdték a két nem teljes egyenlőségét. A Convent bezárta a nő-clubok helyiségeit és megtiltotta a politikai izgatást. 1830-ban a St.-Simonisták, a francia szocialisták ösztönzésére, újból felszínre hozták ezt a kérdést; 1848-ban tovább fűzték az izgatást Angolországban, hol gyakorlati módon igyekeztek a kérdést megoldani, alapítván kereskedelmi és szakiskolákat nők számára. Az angol föld azért volt kedvező e kérdésre nézve, mert a feudalizmus elvénél fogva, a politikai jogok a birtokkal járnak és nem a személyen alapúlnak. Az Egyesült-Államokban, ez évszáz közepe óta, a kérdés folyvást szőnyegen van és élénk vita tárgya.

Nincs időnk az emancipáció kérdésének minden ágazatába bebocsátkozni, s felsorolni a nő souverainitásának a helyi kormányzásra vagy collectiv törvényhozásra, a helyi közigazgatásra, s végre a nyilvános politikai működés mibenállására vonatkozó mozzanatait. Csak egy néhány idevágó tényt említek fel. Voltak nő-uralkodók: Egyiptomban Semiramis, a római birodalomban Drusilla, Palmyrában Zenobia. A római birodalom romjain alakult barbar monarchiákban a királyságot, mint eleinte katonai hatalmat, nőkre ruházni nem lehetett; mégis a keleti germanok góth törzsénél: az osztrogothoknál, visigothoknál és lombardoknál a koronát nők öröklik. Így uralkodott a bajor Theodolinda, a lombardok királynője, ki népe sorsára rendkívüli befolyással volt; a frankoknál pedig Fredegunda és Brunhilda királynőknek volt fontos szerepök még e barbar időkben is.

A feudális középkorban, midőn a dynastikus örökösödés konsolidálódott monarchiákban és hűbérbirtokban egyiránt, a hűbérúr örökösévé tehetette a leányát. Sok eset volt rá, hogy nők a hűbér birtokkal járó jogokat személyesen is gyakorolták: hadsereget szerveztek, igazságot szolgáltatottak, pénzt verettek. A XIV. százban erre reactio következett; a földbirtok túlságos eldarabolása miatt elkezdődött az örökösödés szabályozása. Ez volt a főtárgya az aranybullának is 1356-ban, a mely kikötötte, hogy a császártól kapott hűbérbirtokot csak fiutódok örökölhettek. A XV. százban alakult abszolút monarchiákban a nők trónöröklésére vonatkozólag különböző eljárások alakúlnak: ma Spanyolországban, Portugalliában, Nagy-Britanniában, Oroszországban és Németalföldön a nők szintúgy örökölhettek a trónt, mint a férfiak, s jelenleg három monarchiában csakugyan királynő

uralkodik, csak Franciaországban volt kizárva a női trónöröklés. Angolországban, ebben az alkotmányos monarchiában, Erzsébet és Victoria talán legdicseőbb uralkodók voltak; Oroszországban II. Katalin czárnő bárkivel kiállja az összehasonlítást, s Ausztria-Magyarországon Mária Terézia uralkodása nem csekély dicsőséggel járt. E példákból kitetszik, hogy a nő-uralkodók bizvást kiállják a versenyt a férfiakkal.

A példákhoz járult az emancipáció száz éves agitatioja, s mégis mindennek ellenére ma csak Amerikának egy kis területén, a százezer lakóssal bíró Wyoming államban van politikai teljes egyenjogósultságuk a nőknek a férfiakkal.

Egészen más a *helyi kormányzat* vagy *közigazgatás*. A nők egyéni jogait élvezték gyakran oly államokban, hol a községi szavazat, eredeti alapjához híven, a birtokon vagy adón alapszik; ellenben a hol a községi szavazat elveszté magánjogi természetét, kivált az általános szavazat régimeje alatt, s a hol az a politikai szavazattal egybeolvadt, pl. Franciaországban, a nők ki vannak belőle zárva; ellenben a helyi közigazgatás tekintetében szavazatjoggal bírnak Nagy-Britanniában, Svédországban, Finn- és Oroszországban, továbbá Poroszország, Szászország, Braunschweig és Ausztria falusi községeiben. Angolországban jelenleg 296,126 nőnek van szavazati joga hatósági tanácsosok választására; 502,199-nek van ily joga a megyei tanács választására; 140 nő van alkalmazva, mint a szegények jogainak őre; s 1891. octóbertől 1892. octóberéig a londoni Patent Office-nél 324 találmányra kaptak szabadalmat a nők. Dániában és Svédországban a nők szavaznak a hatósági tanácsosok megválasztásánál; Svájcban képviselő útján vesznek részt a hatósági tanács választásában; Oroszországban megbírói közvetítéssel szavazhatnak a tartományi választásoknál. Iskolaügyben szavazatuk van az Egyesült-Államokban és Norvégiában, részben nálunk; s Ausztriát, Porosz- és Oroszországot kivéve, mindenütt személyesen szavaznak.

A mi a *sajtó* terén való működésüket illeti, tudjuk, hogy a sajtószabadságot a szerkesztő felelőssége korlátozza. Franciaországban, Németországon, Ausztriában és hazánkban a nő lehet független szerkesztő; Oroszországban, Finnországban csak kormány engedélylyel lehet; Spanyolországban és Bulgáriában a nő szerkesztő nem lehet.

Van a szabadságnak oly faja, mely közből áll a lelkiismereti szabadság és gyűlésezés-jog között: gyakorlásával a polgár túlmegy

magán-élete körén, de működése mégis magánjellegű. Ilyen az oktatás-szabadság és az életpálya szabadsága. A leányok elemi és középoktatása minden kétségen felül áll: csakhogy a középoktatás külön intézetekben történik; de már a felső oktatási intézetekbe és egyetemekre bocsátásuk nagyon is kérdéses. A kérdést kedvezően oldotta meg Franciaország, hol egyetemi fokokat is nyerhetnek. Párisban az 1891—92-ik iskolai évben 294 nő hallgatta a felső tanfolyamokat: köztük 171 idegen, még pedig 133 orosz, 10 angol és 10 német származású. Svédország 1870-ben bocsátotta egyetemeire a nőket; Norvégia 1884-ben; Dánia csak a theológiára nem bocsátja; Olaszország (1876 óta) és Svájc szintén megnyitották a nőknek az egyetemek kapuit, melyek Németországban, — Ausztriában és Magyarországon előttük zárva vannak. Külön felső oktatási intézeteket nyitottak a nőknek Angolországban, hol a Girton College és Newnham Hall egyetemi collegiumok, a Londoni és a Victoria-egyetem, meg a skót egyetemek akadémiai vizsgálatokra bocsátják a nőket; továbbá az Egyesült-Államok, végre Oroszország és Olaszország számukra külön intézeteket alapítottak. Bostonban 1847-ben alapították a nők első orvosi collegiumát, Philadelphiában 1850-ben, New-Yorkban 1868-ban, Chicagóban 1870-ben és Londonban 1874-ben.

Az orvosi és gyógyszerészi pálya nyitva áll a nőknek Franciaországban; jogosítva vannak rá formailag Angolországban (1876), Hollandiában (1870), Belgiumban (1876), Svédországban és Oroszországban (1890); de Németországban, Ausztriában és hazánkban kivannak zárva e pályákról, mert nekik megfelelő felső oktatásban nem részesülhetvén, a szükséges diplomákat meg nem szerezhetik.

A nők számára nyitandó új pályák szószólói nyomatékmal hivatkoznak azokra a sikerekre, melyeket az orvoslás terén fel bírnak mutatni. Ezeket egyáltalán nem lehet, s nem szabad kicsinyleni, mert kétségbevonhatatlan tény, hogy a nőknek természettől fogva hajlamos van a betegápolásra, a gyógyításnak erre a negatív fájára, tehát hivatásuk van a gyógyásatra is. Már a régi Rómában tanúlták a leányok és matronák az orvostant; közülök némelyek valóban kitűntek, s minthogy szabadon orvosolhattak, e pályán szert tettek vagyonra is.

A középkori egyetemek alakulásakor a nők kezdik ismét felkapni az orvosi pályát. A salernói orvosi főiskolán híres orvosnőkkel találkozunk, kik közül megemlítiük Fartula, Abella, Calendo Constantia,

Merlusiadis neveit. A bolognai egyetem évkönyvei a XVI. és XVII. százban következő híres nők neveit jegyezték fel: Gigliani Alexandra, Pettracina Maria, Paretti Zaffira, Passi Katalin. Időnként ismét többen tettek szert hírnévre: del Sabuco Oliva Spanyolországban, Volley Anna és Kent Erzsébet Angliában és Manzolini Anna Olaszországban, ki Milanoban tanár lett, s kit II. József császár is kitüntetésekkel halmozott el.

A jelen százban Blackwell Erzsébet több évi küzdelem után juthatott Genfben az orvosi facultásra (1842), ott doctori rangot nyert, s Angliában, Németországon és Párisban egészíté ki tanulmányait. A párisi orvosi fakultás, Eugenia császárnő közbenjárására, 1868-ban bocsátá a nőket tanfolyamaira; a zürichi egyetem 1864-ben, a berni 1872-ben bocsátá orvosi fakultására a nőket. 1876-ban Olaszországban nyerték meg ezt a jogot; 1872-ben pedig Oroszországban II. Sándor czár egy ukáza jogositá fel őket, hogy a szt.-pétervári orvos-sebészeti akadémiát látogathassák; de ezt az engedményt később politikai okokból visszavonta.

Jelenleg az angol királyságban mintegy 150 nőnek van orvos-doctori diplomája, s közülök 70 nőorvos működik Londonban, 5 Edinburgban és kettő Dublinban. Oroszországban hétszázra megy az ily praktizáló nőorvosok száma, köztük 54 chemiai iskolák és laboratoriumok főnöke. Olaszországban ma csak hat ily minősítésű nőorvos van, Spanyolországban kettő, Belgiumban, Norvégiában és Svédországban szintén kevesen vannak. Berlinben dr. Tiburtius Francziska és dr. Lehmus, ki egy poly-klinikai iskolát alapított, dr. Mengarin-Traube Margit és Kuhnó k. a. gyakorló orvosok; Ausztriában az egyetlen dr. Kerschbaumer Rózának van engedélye a kormánytól, hogy az orvoslást gyakorolhassa. Boszniában, vallási okokból orvosnők gyógyítanak, valamint Indiában is, a hol a benszülöttek vallása szintén tiltja a férfiaknak a nők orvoslását, jelenleg mintegy száz nődoktor működik, s közülök három a három legjelentékenyebb kórház főnöke. Legnagyobb azonban a praktizáló nőorvosok száma Amerikában. Az Egyesült-Államokban számuk három ezerre megy, tisztelt állásúak, s évi jövedelmök öt-huszonöt ezer dollár közt váltakozik.

A nők orvosi működése ellen sokan sok kifogást szoktak tenni. Első sorban az orvosi testületek nem jó szemmel nézik munkájukat s az 1888-ban tartott orvosi congressuson Waldeyer ellenök nyilatkozva mondá: „ha a nők az orvoslást pályának választanák

azzal szintoly kevésbé mozdítanak elé az orvosi tudománynak, mint a nőnemnek jól felfogott érdekeit.“ Még más kifogás is van. Vogt Károly, kinek gyakran volt alkalma nőtanulókat megfigyelni, úgy tartja, hogy határozottan ügyetlenek a kezelésben. Ez a megróvás, igazában véve, nem a nőkre szól, hanem a férfiakra.

Felhozzák más oldalról, hogy a nő erkölcsi érzete sokat szenved az orvosi tanulmányok közepette, mert mint ifjú leány érintkezésbe jó a természet titkaival, s szeme elé kerül az ember a maga összes nyomorúságával. És mindezt fokozza az a körülmény, hogy a boncztermekben a férfiakkal együtt ülve látják, hallják és tanulmányozzák azokat a tényeket, melyeknek megszokása letörli arcukról a szégyenpírt, s melyekkel szemtől-szembe állítva, letörlődik róluk a női természet zománca: aranyos idealismusa. De ez ellenvetésnél nem veszik számításba, hogy a családi körben is vajmi sok alkalma van a nőnek, még fiatalabb éveiben is, ily tapasztalatokra, s később még több van, mint anyának: és azok még sem törlik le természetéről az örök nőies vonásokat. Ugyan miért törlődnének le hát okvetetlenül a tanteremben, a hova a fiatal nő a tudomány iránti igaz vonzalmát viszi be, melyhez még hozzájárul a tudomány komoly méltóságának tudata. Az az érzelem és ez a tudat együtt — úgy hiszem — fölfülemelik őt minden kicsinyes, nemtelen gondolaton, mint a hogy fölfülemelkedik azokon, valahányszor sebet kötöz és beteget ápol — még mint nem hivatott orvos is.

Mindezek az ellenvetések elenyésznek a gyakorlati élet amaz oldalával szemben, melyre mindjárt rá fogok mutatni.

Nemcsak az orvosi pályán működnek sikerrel a nők, hanem talán legnagyobb sikerrel a *közoktatási és a nerveői pályán*, mint a mely rájuk nézve valóban congenialis. Az Egyesült-Államokban rendkívül nagy a tanítónők száma. Európában a közoktatási pályák közül az elemi és középoktatási szakmák állnak előttük nyitva; ellenben a felső oktatás csak kivételesen.¹⁾ Más pályák is szép számmal van-

¹⁾ Pedig itt is voltak köztük kitűnőségek. Múlt százban Agnesi bolognai egyetemi tanárt, hosszas betegsége alatt, a mathesis tanításában leánya helyettesítette, még pedig XIV. Benedek pápa engedélyével. Nevezett nő Milanoban, szülővárosában halt meg, 1799-ben, 81 éves korában. A jelen százban talán legnagyobb híre tett szert a felső mathesisben egy angol nő: Mme Somerville, kinek, a mellett, hogy Laplace *Mécanique céleste* cz. nagy művének nevezetes rövidített kiadását eszközölte, nagy családja is volt, sok gyermeket nevelt fel és 1872-ben, élete 92-ik évében halt meg.

nak megnyílván a nők előtt. Az Egyesült-Államokban a közigazgatás, posta-, távírdai szolgálat, a női munka és fogházak felügyelete, a közkönyvtárak, sőt néhol még a katonai főnökségek titkári hivatala is. Oroszországban egy 1871-iki szabályrendelet őket nemcsak a közoktatási pályákra bocsátja, hanem orvosi alárendelt hivatalokra, sőt Franciaországban e mellett még fogházi alárendelt felügyeletre is. Nálunk szintén nyitva áll a nőknek a posta, a távírda és vasúti pénztári szolgálat, s e pályákon igen hasznos munkát végeznek. Igaz hogy tudományos és irodalmi működésöket tekintve, közülök nem került ki egyetlen Newton, Shakespeare avagy Goethe sem; de ez nem is lehet komoly ellenvetés, mert hát ilyen geniusok a nagyon és folytonosan iskolázott férfiak milliói közül, száz esztendőök hosszú során is, igen csekély számban váltak ki.

III.

A középtehetségeket véve irányadóknak, kétségtelen, hogy a nők a különböző életpályákon bízvást versenyeznek a férfiakkal, s ha például a felsőbb oktatás körére bocsátnák, már a múltban megmutatták, hogy kitűnő tanárok válnának ki közülök az orvostanban, az aesthetikában, irodalomban, sőt talán a jogtudományban is. De ebből a lehetőségből teljességgel nem következik, hogy tehát a nők versenytársai legyenek a férfiaknak mindama pályákon, melyek legnagyobb erőfeszítést, és kitartó munkát kívánnak.

Vegyük a dolgot gyakorlatilag, mert az elmélet itt is fakó. Az az ifjú ember, ki manapság a középiskolai tanfolyam végzése után négy-öt évig tanul az egyetemen, néha évekig kénytelen várni, hogy a sok versenytárs közt álláshoz, kenyérhez juthasson. Tudjuk, hogy van eset, hogy egy-egy írónoki állásra néha doctori diplomás egyének is pályáznak. Ha már most a leányok is ugyanazokat a tanfolyamokat végeznék, megkétszereződnék a versenyzők száma. Ez még magában nem lenne veszedelem; de igenis veszedelem az, hogy a praktikusabb és általában csekélyebb igényű fiatal nő csekélyebb fizetéssel is beéri, s ezzel a fizetéseket úgy lenyomná, hogy a férfinak, ki egy-egy ily szerény jövedelmű állomást elfoglal, teljes lehetetlen volna családalapításra és fentartásra gondolni. Hiszen csak a női munkakört véve, nincs-e ott is túltermelés? Nem voltunk-e magunk tanúi itt Kolozsvárt, hogy egy pár száz forinttal járó munkamester női állomásra tiz-tizenöt minősített leány pályázott, kik, bizony egy-

másnak rovására teszik olcsóbbá a munkát, s nehezebbé a megélhetést? S ha külföldre megyünk például: a francia és angol könyvkiadók tanúságot tehetnének, hogy a női irodalmi termékek ingyen felajánlott kéziratainak minő halmaza hever nálok, s várja a könyörületből való közzétételt. Aztán ott vannak az okleveles tanítónőknek százai, kik hasztalan keresnek alkalmazást, mert sokkal többen vannak, mint a mennyinek a társadalom tisztességes foglalkozást adhat.

Ments isten, hogy a nők munkássága és keresete ellen szóljunk; a férjhez nem ment nőknek mindig csak erénye, ha tehetségüknek megfelelő munkát végezve szolgálnak a társadalomnak; de *az ellen a nőemancipatio felállította felfogás ellen küzdenünk kell, hogy a nő a férfival minden tekintetben egyenlő jogúnak s — a mi vele jár — a létért küzdés harcában versenytársnak tekintessék.* Ez a küzdelem, mely éppen fokozott volta miatt a férfiakra nézve is oly sivárrá, sokszor pusztá üzleti térré, piaczezá teszi az életet: megfosztaná a nő természetét nemes érzékenységétől, ösztönszerű idealismusától; eltölnéné a pénzre és a rangra való szertelen vágyakozással, és — a mi főveszedelem lenne a társas életre — elidegenítené a családtól, az ő őshazájától, a ház tűzhelyétől, az ő boldogságának oltárától.

De minő boldogság, mondják sokan, ha a férfi és a nő külön pályán működve, külön szereznek, s kétszeres jövedelmükkel biztosítják, sőt könnyebbé teszik az életet. Meglehet, csakhogy az a külön munka, külön helyiséget, új s rendszerint kétszeres regie-költséget s nagyobb számú cselédséget tenne szükségessé. Aztán ez a kétszeres pénzszerzés azért is csalóka számítás, mert ha a fokozott verseny nagyon is csökkenti az egyes pályák jövedelmét: kérdés, hogy a kétszeres kiadás miatt, a férfi és neje tudnának-e annyit keresni, mint a mennyit keresett a férj, a midőn egyedül kellett dolgoznia és szerezni? Ettől fél maga Stuart Mill is, midőn a nők hódoltsága című művében ezt mondja: „A versenyben az lenne a legnagyobb baj, ha a férj és neje együttesen csak annyit szerezhetnének, a mennyit azelőtt a férfi egyedül szerzett.“

Mit mondjunk ily viszonyok mellett az oly háztájról, a hol gyermekek is vannak? Igaz, hogy a cselédség gondjukat viselné, míg az anya a kenyérért izzad, de vajjon mi fontosabb és becsesebb a gyermekekre nézve: az a több jövedelem-e, vagy az az erkölcsi hatás, melyet anyjuk részéről nélkülözniök kell? Melyik nagyobb baj:

az-e, ha egy darab kenyér helyett kettőt kapnak, de erkölcsileg éheznek; vagy ha lelki étvágyukat nem lelketlen cselédség durva keze, hanem az édes anya jóságos szíve elégíti ki? Hiszen a háztartás mechanikai részét is úgy végzik a bérért dolgozó id. genek, hogy ha a házi asszony szeme nem ellenőröködik, egyetlen huszonnégy óra váltig elegendő, hogy a házi chaosz megkezdődjék. Azt is tapasztalásból tudjuk, hogy a háztartás egy valóban gondos háziasszonynak felényibe kerül, mint annak, a ki cselédekre bízva házáat, és az így megtakarított összeg szintoly fontos a háztartásra, mint a férj keresete. A közmondás szerint, a takarékoság biztos jövedelem mind az egyes ember, mind az egész nemzet háztartásában. Maga Stuart Mill is azt vallja, hogy az a rendes mód, mely szerint a férj szerzi a jövedelmet, s neje ellenőrzi a háztartási költségeket, mindkét félre nézve rendesen a legalkalmasabb.

A férjes nők professiói munkájával sok más veszedelem is járna. A leányok elamerikaisodnának: nem találnák többé az élet czélját az anyaiságban, s a családi tűzhely gondos őrzésében. Idealismusuk megapadna, s életük feladata, ambíciójuk tárgya a függetlenség lenne, a mi lassankint elidegenítené a családi élettől. Az ifjú nő úgy gondolkodnék, hogy ha neki megvan a maga állása, s ha a maga emberségéből is megélhet, sőt megtudja magának szerezni saját kedvteléseit is: ugyan miért kötné le magát a házasság kötelékével? A családtalanság lenne a jelszó, mint ma az Egyesült-Államok némelyikében, legkivált Bostonban, hol egy sereg nő van, kik jobb szeretik erejüket közjótékonyági munkákra fordítani, mint a házas életben értékesíteni.

A mellett, hogy e nézetnek a közkeletűsége, esetleg. — rendszere, megszüntetné a társadalom létalapját, vagy legjobb esetben a családnak a társadalomba való *kitelepítését* eszközölné, megszüntetné még a nő természetének az erkölcsiség magaslataira való emelkedését, s ezzel — mondhatni — erkölcs-termő ősi ösztönét is. Hiszen statisztikai adatok tanúsítják, hogy a bűntények elkövetésében nagyobb részesek a férjhez nem ment nők, mint a férjhez mentek. A házas élet a nők erkölcsiségének a legkedvezőbb talajt nyújtja; ellenben izoláltságuk több alkalmat szolgáltat a félrelépésre. Ezt a tüneményt természetesen igazolja az anyaság, mely az örömmel és bánattal, az önfeláldozásnak és önmegtágadásnak egy egész vi-

lága; mely a női szívben a legnemesebb érzelmeket támasztja s azt a frivol vágyaktól és hiábavaló vágyaktól megtisztítja.

Az anyai örömek az asszonyi szívet eltöltik édes feledéssel a múlt szenvedései és gyötrelmei iránt; hisz az anya kisedének édes mosolygásában, s később hozzáforradó szeretetében gazdag kárpótlást talál hajótörést szenvedett reménységeiért és álmaiért is. Az anyai szeretet az, melyre talál Pál apostol szava, hogy „mindent elfedez, mindent hiszen, mindent reményl, mindent eltűr és soha el nem fogy.“

Hasonló romlására van a nő természetének a *politikai szereplés, s a politikai jogok gyakorlásában a férfikkal egyenlő osztozkodás.*

A törvényhozók a nőt eleitől fogva, mintegy hallgatólagos egyetértéssel zárták ki a politikai jogokban való részességtől, mert attól félték, hogy a politika forgószele koczkára teszi kecsöket és szépségöket. A törvényhozóknak ez az eljárása híven tolmácsolta a népeknek azt az ösztönét, mely mindenkor kiérezte, hogy ha a nő a házi tűzhely békés hajlékából kikerül, hogy a piac agitatóiban részt vegyen, sokat veszít abból a tiszteletből, melylyel iránta viseltünk. Aztán a tapasztalat azt tanítja, hogy a nők a politikában nem a békítő angyal, nem a mérséklő elem, hanem a féktelen ösztönök pusztításainak a szerzői. Azok az asszonyok, kik nagy francia forradalom alkalmával a pártküzdelmekben részt vettek, az erőszakban és kegyetlenségben versenyeztek a férfikkal, sőt néha túl is tettek rajtuk. Voltak köztük, kik dicsekedtek vele, hogy őket a *guillotine juriáinak* nevezték. Újabban pedig 1870-ben, a párisi Commune uralma alkalmával — köztudomás szerint — a nők teljességgel nem voltak a férfiak békéltetői, hanem vad szenvedélyeik felkorbácsolói. Miel. el Lujza ismeretes, de nem szelidségéről; s a 80-as években egy asszony (Madame Aveling) mondotta volt New-Yorkban egy socialista gyűlésen, hogy: „a socialismus ne békéltessen, hanem legyen a halál és a rémület eszköze.“

A történelem tanusítása szerint egyedül Plato volt az, ki az ő államtervezetében a nőket politikailag egy sorba helyezi a férfikkal, hogy osztozkodjanak velök az államvédelem és a hadviselés munkáiban. A házi tűzhelytől ekként a fegyverforgatás elvonván az asszonyt, nem marad, a ki a gyermekek nevelése gondját fölvegye. Ez a baj Platót nem hozza zavarba, mert eltörli a magán vagyont, fölöslegessé teszi a háztartást, s a polgárokat és polgárnőket az állam

költségén kívánja elláttatni lakással, élelemmel és ruházattal. A nem életre való gyermekeket pusztítani engedi, s az életrevalókat az állam által nevelteti.

Platónak ezt az utopiáját éles kritika alá vette Aristophanes, ki a nő-kérdést Nőuralom cz. darabjában színpadra vitte és a Plató-féle elveket maró gúny tárgyává tette. Ez a satira a mai nő-emanipatio híveire nézve is igen tanulságos. Ime belőle egy pár vonás:

Egy athenaei nő, Praxagora, összegyűjti néhány asszony-ismerősét, s azt a merész tervét közli velük, hogy a hatalmat kerítsék kezükbe az állam jól felfogott érdekében. „Ha e város kormányát valahogy kezünkre kapnók, jót tennénk vele; mert most se' szél nem hajt, sem evező.“ A terv valósítása végett az asszonyok csoportja lopva férfi zubbonyba burkolózik, szakállat és férfi sarut köt s egy kora reggelre hívott népgyűlésben furfangos beszéddel a szavazat többségét magának biztosítván, a hatalmat magához ragadja. A nép rájuk bízva a várost, mert „az asszonyok otthonülők, jó felvigyázók; anyák lévén a harczókat jobban fogják kímélni; pénzügyben is legkönnyebben segít magán az asszony; azt rá nem szedik: ő szed rá másokat“ stb. Aristophanes aztán egész satirai vervét kifejtve, pellengérré állítja és ostorozza a philosophus socialis ábrándjait. Ugy tetszik azonban, hogy a Praxagora-féle eszmék kora nem járt le végképpen, mert Farnham Eliz, egy amerikai nő, nem régebben hirdette, hogy „eljött már az ideje, midőn a férfiak, a jogbitorlók állatias és durva faja kénytelenek a nőknek engedni át azt az uralmat, melyet eddigél az emberiség legnagyobb romlására használtak, mert a nők tökéletesebbek, mint a férfiak; hisz a nő úgy viszonylik a férfihoz, mint a férfi a gorillához.“

Ez a szertelen szenvedélyesség lehetett oka annak, hogy a törvényhozókkal egyértelműen nyilatkoztak a legkiválóbb nők is az asszonyok politikai szerepléséről. Mme de Staël pl. kimondja, hogy semmi sem ellenkezik jobban az ő természetes hivatásukkal, mint az, a mi őket a versenytárs viszonyába hozná a férfiakkal. ¹⁾ Hasonló nézetben voltak Mme Roland és Georges Sand.

A mily ártalmára van a politika a nőnek, szintoly okosan használhatja befolyását annak a vezetésére a férfiaknál. Hiszen arra a kérdésre, hogy „miért teszi X. Y. ezt vagy azt?“ — nem az-e gyakran a felelet: „zért, mert neje úgy akarja.“

¹⁾ De l'Allemagne III. r. 19. fejezet.

A jóságos isten] a nő természetét nagy hatalommal ruházta fel, mindamellet, hogy nem kormányoz államokat, nem visel háborút, nem köt békét és nem szolgáltat igazságot. Ám ezek helyett egy nem kevésbé fontos, sőt lényegesebb munkát végez: mintegy földi gondviselés igazgatja a mi kis világunknak, a családnak látható élet-működéseit és kormányozza a társadalom nagy világa eseményeinek láthatatlan folyását, mert ő adja azoknak a politizáló államférfiaknak az első benyomásokat; a harczoló katonák szívében ő kelti fel korán a hazaszeretet szent tüzét; sőt a mi több, már akkor, mikor még se nem hitves, se nem anya, el kezd törvényeket és szabályokat diktálni a szokásokra és erkölcsökre. És midőn később hitves és anya lesz, ő az, a ki első oltja be ezeket a szokásokat és erkölcsöket gyermekei lelkébe, szövö be tündérujjával azoknak az idegrendszerébe, s írja be vérrendszerébe. Még ez sem elég, mert azután is, gyermekei nevelkedésének egész tartama alatt ő az első organuma, az élő tolmácsa azoknak az erkölcsi maximáknak, mondhatni hitelveknek, melyeknek a leendő ember és polgár ösztönévé kell lenniök.

A mondottakból természetszerűen következik, hogy a nő hatalma azzal a vonzalommal áll egyenes arányban, melyet kifejt és a melylyel minket megihlet. A nő jelleme határozza meg és dönti el azt a hódolatot, melylyel neki adózik az erősebb nem. Ha egyszerű, szerény és erényes: oly érzelmeket fakaszt a férfi szívében, melyekre büszke; oly nagylelkű érzelmet, mely méltó forrása és mozgatója a fenkölt természetű és nagy actióknak. De megfordítva is áll az eset, mert ha a nő alattomos, hiú és csapodár: akkor is szerelmi érzetet kelt ugyan, de tisztaság és nemesség nélkül valót, mely lesülyesztja a lelket s összetöri a férfi szívet. Ime ez a pár vonás is eléggé tanuskodik a mellett, hogy a társadalom boldogságában mily oroszlán része van a nő jelleme és érzelme fenköltségének és tisztaságának.

Kivonhatjuk tehát mint következtetést a következő tanúlságot:

1. Hasznos dolog, hogy legyen az életben oly *társadalmi* befolyás, mely a politikai pártélettől elkülönülten érvényesül. Ilyet ritkán fejthetnek ki a férfiak; de annál gyakrabban a nők.

2. Az asszony, mint az örökké emberies vonások képviselője, arra született, hogy gyöngédségével enyhítse és módosítsa az erő uralkodását, s ennél fogva kerülnie kell a kormányzatban való minden

részvételt, mint ránézve megalázót. Ha tehát a politikai jogok ráruházásával, őt úgy vélt hódoltságából föl akarnák emelni, azzal csak fenségét tennék tönkre. A nő felsősége és befolyása csak azzal a feltétellel valódi, ha megmarad annak, a minék a természet alkotta: nőnek.

IV.

Közkeletű igazság, hogy két fél-kör alkotja az ember szellemi világát: az ismeret és az erkölcs. Amaz kiterjedt, mint a csillagos ég, emez mélységes, mint a tenger. De mit ér nekünk az ég maga csillagaival, ha nincs isteni erő, mely azokat forgassa, ha nincs napfény, mely a virágnak illatot, az élő lényeknek színt adjon.

A rege szerint, mikor isten megalkotta a világot, s készen voltak a nap, hold és csillagok: megteremté a nőt, ki midőn szétnézett, elpirult: azonnal mozogni kezdetek az égi testek s színt, életet kapott minden élő lény.

Ez a rege híven jellemzi a női szívben lakozó érzés csudás hatását. Az érzelem az az alap, melyből az egész erkölcsi világ felépül, épp mint a hogy az anyagból épült fel a látható világ.

Az Archimedesek, Aristotelesek, a Copernicusok, a Newtonok és Descartesok megalkotják az értelmi univertsumot, az anyák pedig fölépítik az erkölcsi világot. És a köllök *est* dicsőítik, *est* magyarázzák; kereken kimondván, hogyha a tiszta erkölcs megromlik, „Róma ledől s rabigába görbed.“

Valamiut a népszellem-termelte népdalból ifjodik meg a költői genius, szintúgy a társadalom a női szív-termelte szokásokból és erkölcsökből merít új életet.

Tehát a nők az erkölcsi alkotmány őrői és fentartói.

A nők — s legkivált az anyák — az a láthatatlan parlament, mely ezer évek óta soha-soha nem szünetelve, az emberi szív leggyöngédebb érzelmeiből szövö és fonja az erkölcsös szokások tündériesen finom fonalszárait. s alkotja a közerkölcsök codexeit, melyeknek hatása meglátszik az ifjú nemzedék szokásaiban és a felnőttek nemes érzéseiben és cselekvés-módjában. Melyik parlamentnek a működése illik inkább a női természethez: ezé-e, mely örök időkre szólót alkot, vagy ama másiké, mely néha hónapokon át semmiségekre pazarolja egy-egy nemzet idejét és pénzét? — Könnyű ki találni.